

Βασικές «τριαδικές» ἐκφράσεις τῆς Καινῆς Διαθήκης ὡς πρῶτες προϋποθέσεις τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως*

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ**

Εἰσαγωγικὲς σκέψεις

Ὁ βασικὸς κορμὸς καὶ ἡ καρδιὰ τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, ἔτσι ὅπως διατυπώθηκε τελικὰ στὶς δύο πρῶτες Οἰκουμενικὲς Συνόδους, Νικαίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Καὶ ἀσφαλῶς θὰ ἦταν πολὺ ἐπιφανειακό, ἐὰν ἰσχυρίζοταν κανεὶς ὅτι τὸ τριαδολογικὸ δόγμα ἦταν δῆθεν ἄγνωστο στὴν πρώτη Ἐκκλησία καὶ «ἔπεσε ἐξ οὐρανοῦ» κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἀγώνων τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τῶν αἰρέσεων τὸν δ' αἰῶνα μ.Χ. Ἡ ἀλήθεια τοῦναντίον εἶναι ὅτι τὸ τριαδολογικὸ δόγμα ἀποτελεῖ ἐξ ἀρχῆς τὴν πεμπτουσία τῆς πίστεως μας καὶ ἔχει βαθιεῖς βιβλικὲς ρίζες ἀρχικὰ στὴν Παλαιὰ ἀλλὰ κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν στὴν Καινὴ Διαθήκη. Ἀρκετὰ χωρία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης θεωροῦνται ἀπὸ τοὺς Πατέρες καὶ σύνολη τὴν ἐκκλησιαστικὴ Παράδοση ὡς οἱ προπομποὶ τῶν καινοδιαθηκικῶν καὶ τῶν μεταγενεστέρων διατυπώσεων περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὅπως τὸ Γεν 1,26 (ὁ πληθυντικὸς τῆς δημιουργίας: «ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέρων καὶ καθ' ὁμοίωσιν»¹) ἢ τὸ Γεν 18,1-3 (ἡ φιλοξενία τῶν τριῶν ἀγγέλων ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ στὴ Μαμβρὴ) ἢ ἀκόμη καὶ τὸ Ἦσ 6,3 (ὁ τρισάγιος ὕμνος τῶν σεραφίμ, ὁ ὁποῖος μετεξελίχθηκε στὸν ἐπινίκιο ὕμνο τῆς Θείας Λειτουργίας).

* Τὸ κείμενο ἀποτελεῖ τὴν ἐπεξεργασμένην διάλεξη, ποὺ ἐξεφωνήθη τὴν 1η Νοεμβρίου 2010 στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Βουκουρεστίου στὸ πλαίσιο τοῦ θεολογικοῦ συμποσίου μὲ θέμα «Τὸ Σύμβολο Πίστεως Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως. Ἱστορία, Θεολογία καὶ Πνευματικότητα».

** Ὁ Δρ Κωνσταντῖνος Νικολακόπουλος εἶναι Καθηγητὴς Βιβλικῆς Θεολογίας στὸ Τμῆμα Ὁρθοδόξου Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου.

1. Πρβλ. ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ ΚΥΠΡΟΥ, Ἄγκυρωτός: PG 43, 68.

Στην Καινή Διαθήκη, ή όποία συνιστά την έκπλήρωση των παλαιών έπαγγελιών και προφητειών της Παλαιάς², αρχίζει ή μέχρι τότε «θαμπή» περι Τριάδος αλήθεια σιγά-σιγά να συγκεκριμενοποιείται σε σαφέστερες διατυπώσεις. Οί αλήθειες αυτές έχουν λοιπόν άναμφισβήτητα βιβλικό υπόβαθρο, άν και διατυπώθηκαν με έσκεμμένη σαφήνεια στους κατοπινούς αιώνες, όταν παρουσιάστηκε ανάγκη. Και για να τό διατυπώσουμε άλλιώς: τό περι Άγίας Τριάδος δόγμα ύπήρχε ως όπλο άνέκαθεν στη φαρέτρα της πίστεώς μας και όταν φάνηκε ό κίνδυνος άκονίστηκε και λειάνθηκε, ώστε να χρησιμοποιηθεί άποτελεσματικά έναντίον του Γνωστικισμού, του Σαβελλίου, των Μοναρχιανών, του Άρείου, του Μακεδονίου και λοιπών αίρεσιάρχων των πρώτων αιώνων³.

Βεβαίως είναι άναμφισβήτητο ότι οί σοβαρές και δεσμευτικές διατυπώσεις των βασικών άρθρων της πίστεώς μας άνήκουν στη σφαίρα της Δογματικής. Από την άλλη πλευρά όμως ή ουσία αυτών των δογμάτων ένυπάρχει στη Βίβλο, άκόμη και άν δέν μπορούμε να έντοπίσουμε σε αυτά τά πρώιμα κείμενα «ώριμες» δογματικές διατυπώσεις. Άκριβώς δέ αυτό τό γεγονός έγινε άντιληπτό ως μία ύφιστάμενη ένταση μεταξύ Δογματικής και Έρμηνευτικής⁴, κυρίως στο χώρο της διαμαρτυρόμενης Δύσης, όπου επικρατούν οί αυστηρές έξηγητικές άρχές του Προτεσταντισμού βασιζόμενες κυρίως στο γράμμα του κειμένου και όχι τόσο στο πνεύμα του. Και εδώ άκριβώς καλείται ή Βιβλική Θεολογία –και κατ' έξοχήν ή Καινοδιαθηκική Έρμηνευτική– να σταθεί στο ύψος της και να άναδειξει εκείνα τά θεμελιώδη δογματικά στοιχεία που είναι ριζωμένα στα κείμενά της, τά όποία συμβάλλουν έτσι και αυτά σε όλο τό χριστιανικό δογματικό οικόδομημα.

Η τριαδολογική ύφή σύνολων των καινοδιαθηκικών κειμένων είναι άναμφισβήτητη. Άσφαλώς όλες αυτές οί μαρτυρίες, είτε είναι άμεσα έκπεφρασμένες είτε είναι έμμεσα διατυπωμένες, κατέχουν έξ άρχής μία έξέχουσα θέση στα

2. Βλ. άκόμη ΧΡΗΣΤΟΥ Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, *Τό βιβλικό υπόβαθρο της Θεολογίας του Άγίου Έπιφανίου Κύπρου*, έν: *Του αυτού, Καινή Διαθήκη και έρμηνευτές Πατέρες*, (Βιβλικές Μελέτες 1), Θεσσαλονίκη 2010, σελ. 46: «Οί συγγραφείς της Καινής Διαθήκης και γενικότερα ή Έκκλησία θεωρούσαν την Παλαιά Διαθήκη ως υπόσχεση και προσδοκία όσων έκπληρώθηκαν στο πρόσωπο του Ίησου Χριστού. Γι' αυτό έχουμε τόση μεγάλη χρήση των χωρίων της Παλαιάς στην Καινή Διαθήκη.»

3. Πρβλ. σε αυτήν τη συνάφεια και τις σχετικές άναφορές του Χρ. Σ. ΒΟΥΛΓΑΡΗ, *The Biblical and Patristic Doctrine of the Trinity*, έν: *ΕΕΘΣΑ* 2003, σελ. 205-238.

4. Πολλά διαφωτιστικά στοιχεία παραθέτει ή μελέτη του CARSTEN CLAUBEN, *Die Trinitätslehre als Herausforderung an Exegese und Dogmatik*, έν: C. Clauben, M. Öhler (έκδ.), *Exegese und Dogmatik*, Neukirchen – Vluyn 2010, σελ. 151-172.

κείμενα του κανόνα της Καινής Διαθήκης. Ένα πρώτιστο καθήκον της καινοδιαθηκικής επιστήμης αποτελεί λοιπόν η έρευνα του ζητήματος, πώς αυτές οι πρώιμες μορφές Τριαδολογίας είναι διατυπωμένες σύμφωνα με τον ελληνικό τρόπο σκέψης –έάν βεβαίως ληφθούν παράλληλα υπ’ όψιν και οι γλωσσικές προϋποθέσεις της έβραϊκής Παλαιάς Διαθήκης– και με ποιόν τρόπο κατόπιν άφομοιώθηκαν στην άρχαία Έκκλησία. Άσφαλώς δέν θα με άπασχολήσει σέ αυτή τή συνάφεια εκείνη ή –πάντως σεβαστή– άποψη, κατά τήν όποία όλόκληρη ή Καινή Διαθήκη είναι έμποτισμένη από τήν Άποκάλυψη τής Άγίας Τριάδος⁵, άσχετως έάν άναφερόμαστε σέ όφθαλμοφανή τριαδικά χωρία ή όχι.

Η παρούσα συμβολή πραγματεύεται άποκλειστικά πέντε βασικές περικοπές, οι διατυπώσεις τών όποιων άναφέρονται άμεσα στο τριαδικό δόγμα και γι’ αυτό τó λόγο είτε όνοματίζουν άπευθείας τά τρία Πρόσωπα τής Άγίας Τριάδος είτε έχουν καθαρή τριαδική δομή. Μέσα από τήν καταγραφή και κατανόηση τέτοιων βιβλικών κειμένων του α΄ αιώνα μ.Χ. προκύπτει λοιπόν με σαφήνεια ότι ήδη έδω έχουμε τήν άποκρυστάλλωση τών βασικών προϋποθέσεων για τή μετέπειτα δογματική διατύπωση τών κεντρικών άρθρων του Συμβόλου Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως.

Στήν ένασχόλησή μου με τά ως άνω χωρία δέν προτίθεμαι νά παρουσιάσω τήν πλήρη προΐστορία τής διδασκαλίας περι Τριάδος τής άρχαίας Έκκλησίας, έτσι όπως εξέλιχθηκε από τó β΄ αιώνα μ.Χ. και περαιτέρω. Ούτε άσφαλώς σκοπεύω νά φωτίσω τά καινοδιαθηκικά χωρία ξεκινώντας από τίσ ήδη άποκρυσταλλωμένες δογματικές διατυπώσεις τών κατοπινών αιώνων⁶. Τούναντίον, ξεκινώ από τά καινοδιαθηκικά εύρήματα, τά όποια θεωρώ ως έσωτερικές μαρτυρίες τής Καινής Διαθήκης και ταυτόχρονα όμως ως προϋποθέσεις δημιουργίας μιās μετέπειτα συστηματικά διατυπωμένης διδασκαλίας περι τής Άγίας Τριάδος. Κι έδω θα ήθελα νά διευκρινίσω κάτι ακόμη: Δέν ένδεικνυται νά γίνεται λόγος περι συστηματικής τριαδολογικής διδασκαλίας τής Καινής Διαθήκης,

5. Σύμφωνα με αυτή τή θεώρηση δέν είναι και τόσο διαφωτιστικές οι άμεσες άναφορές τής Καινής Διαθήκης στα τρία Πρόσωπα τής Άγίας Τριάδος μου, διότι σέ όποιο χωρίο κι άν γίνεται άναφορά για τó ένα ή τó άλλο Πρόσωπο ξεχωριστά, ύποννοούνται και τά άλλα δύο μαζί: Χρ. Σ. ΒΟΥΛΓΑΡΗ, *The Biblical and Patristic Doctrine of the Trinity*, έν: *ΕΕΘΣΑ* 2003, σελ. 215-216.

6. Σέ μία τέτοια κατεύθυνση άναζήτησης τών πηγών και τών προϋποθέσεων τής τριαδολογικής διδασκαλίας στη Βίβλο κινείται τó πολú ένδιαφέρον συλλογικό έργο με τίτλο *Trinität*, έκδ. υπό Volker Henning Drecoll, (UTB S 3432 - Themen der Theologie 2), Τυβίγγη 2011.

αυτό καλό είναι να το αποφεύγουμε. Σε αυτά τα κείμενα του α' αιώνα μ.Χ. δέν διαπιστώνουμε ακόμη ένσυνείδητα συστηματική προσπάθεια δογματικού στοχασμού και ἐμβάθυνσης σὲ φράσεις ἀναφερόμενες στὸν Θεό, τὸν Χριστό ἢ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Ἀκόμη καὶ ἂν σὲ κάποια σημεῖα τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀχνοφαίνονται δογματικὰ ζητήματα, πὺν ἐξ ἀρχῆς ἀπασχόλησαν τὴν Ἐκκλησία ἀλλὰ ὅμως ὠρίμασαν τοὺς μετέπειτα αἰῶνες, καλὸ θὰ εἶναι ἀπὸ αὐστηρῆς ἐριμνευτικῆς σκοπιᾶς νὰ μὴν κάνουμε λόγο γιὰ «τριαδολογικὴ διδασκαλία», ἀλλὰ μᾶλλον γιὰ τριαδολογικὲς δομὲς καὶ «τριαδικές» ἐκφράσεις τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης μὲ ἄμεσες «τριαδικές» ἐκφράσεις

Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι στὴν Καινὴ Διαθήκη εὐρίσκονται χωρία, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴ βάση γιὰ τὴν μετέπειτα διατυπωμένη δογματικὴ διδασκαλία περὶ Ἁγίας Τριάδος, ἐφ' ὅσον ὁμιλοῦν κατὰ σειρά γιὰ τὸν Θεό, τὸν Ἰησοῦ Χριστό καὶ τὸ (ἅγιο) Πνεῦμα. Σε μία πρώιμη μορφή παρουσιάζουν τριαδικὴ ὑφή καὶ τείνουν στὴν παράλληλη καὶ συνάμα ὁμότιμη προβολὴ τῶν τριῶν προσώπων, ἂν καὶ ὁ ὅρος «πρόσωπον» δέν συναντᾶται ἀκόμη στὴ Βίβλο σὲ συνάφεια μὲ τὸ τριαδικὸ δόγμα⁷. Χρονολογικὰ τὰ παλαιότερα δείγματα τριαδικῶν διατυπώσεων προέρχονται ἀπὸ τις ἐπιστολὲς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Σαφῶς μέσα σὲ ἓνα αὐστηρὸ μονοθεϊστικὸ ὑπόβαθρο ὁ τόσο ταλαντοῦχος ἱεραπόστολος τῶν ἐθνῶν⁸ χρησιμοποιεῖ ἐπανειλημμένως καὶ ἀσφαλῶς ἐνσυνείδητα τις ἐκφράσεις Θεὸς Πατέρας, Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ Πνεῦμα (Ἅγιο).

α. Ἐνα ἀπὸ τὰ παλαιότερα βιβλικὰ ἴχνη πρώιμης τριαδικῆς δομῆς εὐρίσκουμε στὸ χωρίο Α' Κορ 12,4-6. Πρόκειται γιὰ μία ἀπὸ τις παλαιότερες ἐπιστολὲς τῆς Καινῆς Διαθήκης (55 μ.Χ.). Γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε τὰ συμφοραζόμενα, ἄς δοῦμε τὸ πρῶτο μεγάλο τμῆμα τοῦ ἱβ' κεφαλαίου:

12¹ Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν, ἀδελφοί, οὐ θέλω ὑμᾶς ἄγνοεῖν. ² Οἴδατε ὅτι ὅτε ἔθνη ἦτε πρὸς τὰ εἰδῶλα τὰ ἄφωνα ὡς ἂν ἤγεσθε ἀπαγόμενοι. ³ διὸ γνωρίζω ὑμῖν ὅτι οὐδεὶς ἐν πνεύματι θεοῦ λαλῶν λέγει· Ἀνάθεμα Ἰησοῦς, καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν· Κύριος Ἰησοῦς, εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ.

⁴ **Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶν, τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα·** ⁵ **καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσὶν, καὶ ὁ αὐτὸς κύριος·** ⁶ **καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός, ὁ**

7. Πρβλ. χαρακτηριστικὰ Β' Κορ 4,6.

8. Γιὰ τὴν πολυσχιδὴ προσωπικότητα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου βλ. τὴ μελέτη τοῦ EUGEN BISER, *Paulus. Zeugnis - Begegnung - Wirkung*, Darmstadt 2003.

ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. ⁷ ἐκάστω δὲ δίδοται ἡ φανέρωσις τοῦ πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον. ⁸ ὃ μὲν γὰρ διὰ τοῦ πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ⁹ ἑτέρω πίστις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλω δὲ χαρίσματα ἰαμάτων ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ¹⁰ ἄλλω δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἄλλω δὲ προφητεία, ἄλλω δὲ διακρίσεις πνευμάτων, ἑτέρω γένη γλωσσῶν, ἄλλω δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν. ¹¹ πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστω καθὼς βούλεται.

Ἡ ὀληρὴ ἡ ροπὴ τοῦ λόγου τοῦ Παύλου στρέφεται γύρω ἀπὸ τὰ «πνευματικά», δηλαδή τις δωρεές τοῦ πνεύματος, γιὰ τὴν οὐσία καὶ γνησιότητα τῶν ὁπίων εἶχαν ἐρωτήσῃ νὰ πληροφορηθοῦν οἱ Κορίνθιοι (στίχ. 1). Διαχωρίζει αὐτὲς τις δωρεές ἀπὸ ἐκστατικά φαινόμενα τῆς προηγούμενης εἰδωλολατρικῆς ζωῆς τῶν παραληπτῶν τῆς ἐπιστολῆς (στίχ. 2) καὶ στοιχειοθετεῖ τὴ γνησιότητα αὐτῶν τῶν δωρεῶν μὲ τὴν ἐν πνεύματι ἀγίῳ ὁμολογία τοῦ Ἰησοῦ ὡς Κυρίου (στίχ. 3). Παίρνοντας μάλιστα ἀφορμὴ ἀπὸ αὐτὸ τὸ σπουδαιότατο κριτήριον ὁ Παῦλος θέλει νὰ συγκεκριμενοποιήσῃ ἀκόμη περισσότερο τὴν προέλευση καθὼς καὶ τὴν οὐσία καὶ ἰδιαιτερότητα τῶν δωρεῶν, κάνοντας λόγο περὶ «φανερώσεως τοῦ Πνεύματος» (στίχ. 7).

Τὸ κεντρικὸ τμήμα τοῦ ἀποσπάσματος (στίχ. 4-6) ἐμπεριέχει στὴν τριαδικὴ δομὴ τοῦ τῶν τρεῖς ὄρους «χαρίσματα», «διακονίες» καὶ «ἐνεργήματα» καὶ ἀσχολεῖται μὲ τὴν προέλευσίν τους. Ἐνδιαφέρουσα ἐδῶ εἶναι ἡ πεποίθησις τοῦ Ἀποστόλου ὅτι καὶ τὰ τρία εἶδη πηγάζουν ἀπὸ τὸ θεῖο, ἀσχετῶς ἐὰν ὁμιλεῖ γιὰ Θεό, Κύριο ἢ Πνεῦμα. Κορυφώνει μάλιστα αὐτὴ τὴν τριαδικὴ ἐνότητα μὲ τὴν ἐνοποιητικὴ ἔκφρασις, ὅτι σὲ τελικὴ ἀνάλυσις ὁ Θεὸς Πατέρας εἶναι αὐτός «ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν» (στίχ. 6).

Ἀναλύοντας τὴ θεολογικὴ σκέψις τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν, πρέπει νὰ σημειώσουμε τις ἐξῆς δύο σημαντικὲς παρατηρήσεις: α) Στὴν ἀπαρίθμησις τῶν δωρεῶν χρησιμοποιεῖται τὸ σχῆμα τῆς ἀντίστροφης κλίμακας, πὺξ ξεκινάει ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, συνεχίζει μὲ τὸν Κύριο καὶ καταλήγει στὸν τὰ πάντα ἐνεργοῦντα Θεό. β) Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἐπίσης ἡ τριπλῆ χρῆσις τοῦ ἑναρθροῦ ἐπιθέτου «ὁ αὐτός / τὸ αὐτό», ἡ ὁποία ὄχι μόνον δηλώνει τὴν προέλευση τῶν διαφόρων δωρεῶν, ἀλλὰ κυρίως ἐξαιρεῖ τὴν ἐνότητα αὐτῆς τῆς προέλευσης ὄλων τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων. Σὲ τελικὴ ἀνάλυσις ἡ κύρια φροντίδα τοῦ Παύλου ἐδῶ δὲν εἶναι τόσο ἡ διαφοροποίησις μεταξὺ Θεοῦ, Κυρίου καὶ Ἁγίου⁹ Πνεύ-

9. Σὲ αὐτὴν τὴ συνάφεια θὰ ἤθελα νὰ διαφωνήσω ἔντονα μὲ τὴ γνώμη, ὅτι στὰ συμφοραζόμενα τοῦ χωρίου τὸ πνεῦμα (Α΄ Κορ 12,4-11) δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἰσότιμο μὲ τὸ Θεὸ καὶ

ματος (αυτό άλλωστε αφορά τον τρόπο επενέργειάς τους και τη βίωσή του), όσο ὅλως ιδιαιτέρως την από κοινού ένότητα τῶν τριῶν. Καί ἐδῶ ἀκριβῶς μπορούμε νά ἰσχυρισθοῦμε, ὅτι αὐτὸ τὸ ἀρχαιότατο παύλειο χωρίο ἀγγίζει ἐπόψεις μεταγενέστερης Τριαδολογίας¹⁰ καὶ λειτουργεῖ ὡς βιβλικὸς προπομπὸς τῆς.

β. Σὲ ἓνα ἀκόμη ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα κείμενα τῆς παύλειας ἐπιστολογραφίας, τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολή (54/55 μ.Χ.), εὐρίσκουμε μία ἀρκετὰ μακρὰ περικοπὴ, ἡ ὁποία ἀναπτύσσει τὴ θεολογία τοῦ συγγραφέα ἐπάνω σὲ καθαρῶς τριαδικὸ ὑπόβαθρο. Πρόκειται γιὰ τὴν πολὺ ρυθμικὴ καὶ ποιητικὴ¹¹ περικοπὴ 1,3-14, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὸ προοίμιο, περιγράφει τὸ γεγονός τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων καὶ θὰ μπορούσε νά χαρακτηρισθεῖ ὡς ὕμνος στὸν Τριαδικὸ Θεό:

1³ Εὐλογητὸς ὁ **Θεὸς καὶ πατὴρ** τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ εὐλόγησας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ, ⁴ καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ, ⁵ προορίσας ἡμᾶς εἰς νίθεσίαν διὰ **Ἰησοῦ Χριστοῦ** εἰς αὐτόν, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, ⁶ εἰς ἔπαινον δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ ἧς ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἡγαπημένῳ. ⁷ Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων, κατὰ τὸ πλοῦτος τῆς χάριτος αὐτοῦ, ⁸ ἧς ἐπερίσευσεν εἰς ἡμᾶς, ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει, ⁹ γνωρίσας ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ, κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ ἣν προέθετο ἐν αὐτῷ ¹⁰ εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν, ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν αὐτῷ. ¹¹ Ἐν ᾧ καὶ ἐκκληρώθημεν προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ τὰ πάντα ἐνεργοῦντος κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ ¹² εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἔπαινον δόξης αὐτοῦ τοὺς προηλπικότας ἐν Χριστῷ. ¹³ Ἐν ᾧ καὶ

τὸν Κύριο, ἐφόσον δηλώνει δῆθεν γενικὰ τὴ δύναμη καὶ τὸ θεῖο χάρισμα αὐτὸ καθ' αὐτό, μία γνώμη ποὺ διατυπώνει ὁ εὐαγγελικὸς ἐρμηνευτὴς FERDINAND HAHN, *Die implizit trinitarische Struktur des neutestamentlichen Zeugnisses*, ἐν: K. Nikolopoulos, A. Vletsis, Vl. Ivanov (ἐκδ.), *Orthodoxe Theologie zwischen Ost und West*, Festschrift für Prof. Theodor Nikolaou, Frankfurt a. M. 2002, σελ. 77. Στὴν ἄποψη αὕτη ἀρκεῖ νά ἀντιτάξουμε τὴν πλησιέστερη ἔκφραση τοῦ Παύλου μέσα στὴν ἴδια συνάφεια «καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριος Ἰησοῦς, εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ» (Α΄ Κορ. 12,3).

10. Πρὸ βλ. ἀκόμη τὴ διατύπωση ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ ΣΑΒΒΑΣ ΧΡ. ΑΓΟΥΡΙΔΗΣ, *Ἀποστόλου Παύλου πρώτη πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή*, Θεσσαλονικὴ 1982, σελ. 211: «Ἐνῶ δὲ στοὺς στίχ. 4-6 ὁ Παῦλος, ἐντελῶς φυσικὰ καὶ χωρὶς πρόθεσης νά μιλήσει εἰδικὰ γιὰ τὴν Τριάδα, ἀνέπτυξε παραταῦτα τὴν προέλευση τῶν χαρισμάτων τριαδολογικὰ, ἀπὸ τὸν στίχ. 7 κ. ἔξ. ἀναφέρει περιληπτικὰ ὡς πηγὴ ὄλων τῶν χαρισμάτων, διακονιῶν καὶ ἐνεργημάτων τὸ ἅγιον Πνεῦμα».

11. JOACHIM GNILKA, *Der Epheserbrief*, (HThKNT), Freiburg i.Br. 2002, σελ. 56: «Die Sprache ist gehoben und feierlich und nicht die eines Mannes, der einen Brief schreibt».

ἡμεῖς ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας ὑμῶν, ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε τῷ πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ,¹⁴ ὃ ἔστιν ἄρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν, εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως, εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ.

Ἄν καὶ τὸ κείμενο δὲν παρουσιάζει τὴν ἐποπτικὴ μορφή ἀπαριθμήσεως τῶν τριῶν προσώπων, ἐν τούτοις ὡς μία ἐνδιαφέρουσα θεολογικὴ σύνθεση περὶ τῆς πρὸ καταβολῆς κόσμου (στίχ. 4) σωτηριολογικῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Θεοῦ ἐμπερικλείει μὲ ἀριστουργηματικὸ τρόπο τὸν Θεὸ Πατέρα, τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, ὥστε ἀδίστακτα μπορεῖ νὰ γίνεῖ λόγος γιὰ τριαδικὸ ὕμνο. Ἄξιοσημείωτα εἶναι ἐπίσης καὶ ἀρκετὰ σημεῖα τοῦ κειμένου, τὰ ὁποῖα δικαιολογοῦν σαφῶς τὴν ὑπόθεση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἔχουμε νὰ κάνουμε εἴτε μὲ κάποιον βαπτισματικὸ ὕμνο εἴτε ἀσφαλῶς μὲ τμήμα ἀπὸ τὴ λειτουργικὴ πράξις τῆς Ἐκκλησίας τοῦ α΄ αἰῶνα μ.Χ.

Τὸ κείμενο ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα θεολογικὰ καὶ συνάμα ποιητικὰ παύλεια ντοκουμέντα, ποὺ ἐξυμνοῦν τὸ μεγαλεῖο καὶ τὶς συνέπειες τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ¹². Αὐτὴ ἡ θεία ἐπέμβαση βασίζεται καὶ καταδεικνύεται καὶ ἱστορικά, κατὰ τὸν Παῦλο, βάσει τριῶν πυλῶνων: Στὴν ἀρχὴ γίνεταί λόγος γιὰ τὴν ἐν Χριστῷ υἰοθεσία τῶν ἀνθρώπων, σχέδιο τὸ ὁποῖο ὁμοῦς προϋπῆρχε στὴ βουλή τοῦ Θεοῦ Πατέρα πρὸ καταβολῆς κόσμου. Στὸ δεύτερο μέρος τῆς περικοπῆς ὁ μέχρι τότε πρωταγωνιστὴς Θεὸς πραγματώνει τὸ θέλημά του καὶ ἔτσι προβάλλεται ὁ κυρίως ἐνεργῶν μέσα στὴν ἱστορία, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, μέσῳ τῆς ἀπολύτρωσεως τοῦ ὁποῖου πραγματοποιεῖται καὶ ἡ «ἀνακεφαλαίωσις» τῶν πάντων. Ἐν τέλει, μέσα σὲ πρωτοχριστιανικὰ βαπτισματικὰ συμφραζόμενα, ἐξυμνεῖται τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ὡς ὁ ἐγγυητὴς τῆς μελλούσης κληρονομίας.

Ἡ δράση τοῦ θεϊκοῦ παράγοντα μέσα στὴν ἱστορία δὲν ξεχωρίζει ἀσφαλῶς διαφορετικὴ, ἀπομονωμένη συμβολὴ τῶν τριῶν προσώπων, ἔτσι ὥστε οἱ τρεῖς ἀνωτέρω ἀναφερθέντες πυλῶνες δὲν μποροῦν νὰ διαφοροποιηθοῦν μεταξύ τους. Πρόκειται γιὰ τὸ σωτηριολογικὸ ἔργο ὅχι μόνο τοῦ Θεοῦ Πατέρα ἢ τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ τὸ ἐνιαῖο ἔργο τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ¹³, ὁ ὁποῖος

12. Παρόμοια κείμενα ποιητικῆς ἔξαφξης στὴν παύλεια ἐπιστολογραφία πρβλ. στὰ Φιλ 2,6-11· Κολ 1,15-20 ἢ ἀκόμη Α΄ Τιμ 3,15 καὶ 6,15-16 κ.ἄ.

13. Πρβλ. JOACHIM GNILKA, *Der Epheserbrief*, (HThKNT), Freiburg i.Br. 2002, σελ. 63: «Gott als Spender des Segens, Christus und der Geist als wesentlich zum Segen gehörig, geben diesem ein "trinitarisches" Gepräge. Freilich besitzt der Brief noch keine ausgebildete Trinitätsvorstellung. Man spricht besser von einer triadischen Struktur».

ἔτσι δηλώνει καὶ τὴ φιλανθρωπία καὶ σπλαγχνικότητά του πρὸς σύνολο τὸ ἀνθρώπινο γένος. «Ἐπομένως ἔχουμε ἕναν ὕμνο στὸν Τριαδικὸ Θεό, χωρὶς ὅμως φανερὴ τριαδολογικὴ διαίρεση σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία νὰ γίνεται σὲ κά-θε μέρος λόγος γιὰ ἕνα πρόσωπο τῆς Ἁγ. Τριάδος»¹⁴. Αὐτὸ ὅμως ἀκριβῶς τὸ στοιχεῖο εἶναι ποὺ προσδίδει σὲ αὐτὸ τὸ ἀρχαῖο κείμενο τὸ χαρακτηρισμὸ μῆς ἀκόμη βιβλικῆς μαρτυρίας καὶ βάσης γιὰ τὴν μετέπειτα δογματικὴ διδασκαλία περὶ Ἁγίας Τριάδος.

γ. Ὁφθαλμοφανῆ τριαδολογικὴ ὑφή - ἂν καὶ ἐδῶ πάλι δὲν διαφαίνεται ἐνσυνείδητος θεολογικὸς στοχασμὸς περὶ τριαδικοῦ δόγματος - παρουσιάζει ἐπίσης ἢ τελικὴ εὐλογία τοῦ Παύλου, ποὺ κλείνει τὸ ἐπιμύθιο τῆς Β΄ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς, ἐνὸς ἀκόμη ἀρχαιότατου κειμένου τοῦ κανόνα τῆς Καινῆς Διαθήκης (56 μ.Χ.). Τὸ κείμενο στὸ τέλος τοῦ ιγ΄ κεφαλαίου ἔχει ὡς ἑξῆς:

13 ¹³ Ἡ χάρις τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν.

Πρόκειται γιὰ μία ἰδιαίτερη διατύπωση, ποὺ δὲν συναντᾶται πουθενὰ ἄλλοῦ στὶς λοιπὲς εὐλογίες τόσο στὰ προοίμια ὅσο καὶ στὰ ἐπιμύθια τῶν παύλειων ἐπιστολῶν. Ἀξιομνημόνευτη ἐπίσης εἶναι ἡ ἀκόλουθη διάκριση ἀνάμεσα στὰ προοίμια καὶ τὰ ἐπιμύθια: Ἐνῶ οἱ εὐλογίες τῶν προοιμίων ἐμπεριέχουν μία μᾶλλον σταθερὰ ἀποκρυσταλλωμένη διατύπωση, οἱ τελικὲς εὐλογίες τῶν παύλειων ἐπιστολῶν ἀποκλίνουν καὶ διαφοροποιοῦνται ἔντονα μεταξύ τους. Τὰ προοίμια ἀναφέρουν κατὰ βάση¹⁵ τὸν Θεὸ Πατέρα καὶ τὸν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό¹⁶, ὅμως στὰ ἐπιμύθια τῶν ἐπιστολῶν ἄλλοτε γίνεται λόγος μόνο γιὰ τὸν Θεὸ¹⁷ καὶ ἄλλοτε μόνο γιὰ τὸν Ἰησοῦ Χριστό¹⁸.

Στὴν ἐν λόγῳ διατύπωση τῆς Β΄ Κορ διαβλέπουμε μία τάση, στὶς τελικὲς εὐλογίες τῶν ἐπιστολῶν νὰ δημιουργηθεῖ μία σταθερὴ φόρμα, ποὺ θὰ συγχω-νεύει ἄλλες προηγούμενες ἐκφράσεις. Εἶναι δὲ ἄκρως πιθανὸ αὐτὴ ἀκριβῶς ἢ

14. Βλ. τίς πολλὲς καὶ σημαντικὲς ἀναφορὲς στὸ θέμα στὸ ὑπόμνημα τοῦ Ι. Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥ-ΛΟΥ, Ἐπιστολὴ Παύλου ἐπιστολὲς πρὸς Ἐφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαεῖς, Φιλήμονα, (ΕΚΚ 10), Θεσσαλονίκη 2001, σελ. 77.

15. Χαρακτηριστικὴ ἐξαιρεση ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς τὸ προοίμιο τῆς Α΄ Περτ 1,2: «κατὰ πρό-γνωσιν θεοῦ πατρὸς ἐν ἀγιασμῶ πνεύματος εἰς ὑπακοὴν καὶ ραντισμὸν αἵματος Ἰησοῦ Χρι-στοῦ».

16. Πρβλ. Ρωμ 1,7· Α΄ Κορ 1,3· Γαλ. 1,3· Φιλ 1,2 κ.ά.

17. Πρβλ. Ρωμ 15,33.

18. Πρβλ. Ρωμ 16,20· Α΄ Κορ 16,23· Γαλ 6,18· Φιλ 4,23· Α΄ Θεσσ 5,28· Β΄ Θεσσ 3,18· Φιλιμ 25.

τριαδική διατύπωση να έχει την προέλευσή της από λειτουργικούς τύπους της πρώιμης χριστιανικής Έκκλησίας. Είναι μάλιστα πολύ χαρακτηριστικό για την εύλογία στο Β΄ Κορ 13,13, ότι ο Χριστός συνδέεται με τη χάρη, ο Θεός με την αγάπη και το Άγιο Πνεῦμα με την κοινωνία. Ἄν και ἡ αγάπη συνδέεται σὲ ἄλλες συνάφειες με τὸν Χριστὸ καὶ ἡ χάρη με τὸν Θεό, παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ ὅλη διατύπωση ἀντιστοιχεῖ πλήρως στὴν παύλεια θεολογικὴ σκέψη¹⁹.

Ἀσφαλῶς καὶ σὲ αὐτὸ τὸ χωρίο ὁ Παῦλος δὲν μαρτυρεῖ ἀναλυτικὴ δογματικὴ διδασκαλία περὶ τῶν τριῶν ὡς ξεχωριστῶν προσώπων. Προϋποθέτει ὁμως καὶ ἀγγίζει ἀχνὰ σωτηριολογικὲς παραμέτρους, ποὺ προσδίδουν καὶ σὲ αὐτὴ τὴ διατύπωση ἐνδιαφέρουσα τριαδολογικὴ χροιά. Τοιοῦτοτρόπως καὶ αὐτὴ ἡ καινοδιαθηκικὴ ἔκφραση μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς σαφὴς «προοιδεασμός» τῆς μετεγενέστερης δογματικῆς περὶ προσώπων διδασκαλίας, ἐφόσον ἀναφέρεται ὄχι μόνον σὲ ἰδιαίτερες λειτουργίες, ἀλλὰ καὶ στὸ γεγονὸς τῆς προσωπικῆς ἰδιαιτερότητας καὶ συνάμα τῆς ἐνότητος τῶν προσώπων.

δ. Τὸ κείμενο, τὸ ὁποῖο μάλιστα ἔπαιξε τὸν κεντρικὸ ρόλο ὡς βιβλικὸ ὑπόβαθρο στὴ μεταγενέστερα ἀποκρυσταλλωθεῖσα Τριαδολογία, προέρχεται ἀπὸ τὸν ἐπίλογο τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου 28,19 καὶ ἐμπεριέχεται στὸ πλαίσιο τῆς ἱεραποστολικῆς ἐντολῆς τοῦ Ἀναστημένου Ἰησοῦ²⁰ πρὸς τοὺς ταραγμένους καὶ ἔκπληκτους μαθητές. Ὁλόκληρη ἡ τελικὴ συνάφεια τῆς περικοπῆς ἔχει ὡς ἐξῆς:

28¹⁶ Οἱ δὲ ἕνδεκα μαθηταὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν εἰς τὸ ὄρος οὗ ἑτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ¹⁷ καὶ ἰδόντες αὐτὸν προσεκύνησαν, οἱ δὲ ἐδίστασαν. ¹⁸ καὶ προσελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἐλάλησεν αὐτοῖς λέγων· ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. ¹⁹ πορευθέντες οὖν **μαθητεύσατε** πάντα τὰ ἔθνη, **βαπτίζοντες** αὐτοὺς **εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος**, ²⁰ διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.

Πρόκειται γιὰ τὸ μοναδικὸ χωρίο συνολικὰ καὶ στὰ τέσσερα Εὐαγγέλια, ὅπου τὰ πρόσωπα τῆς θείας Τριάδος ἀναφέρονται καὶ ἀπαριθμοῦνται ἐκπεφρασμένα τὸ ἓνα δίπλα στὸ ἄλλο καὶ μάλιστα μετὰ τὴ συνδυαστικὴ λέξις ἰσοτιμίας

19. Στοιχεῖα ποὺ ἐπιβεβαιώνουν τὴν ἁρμονία τῆς διατύπωσης μετὰ τὴν παύλεια σκέψη ὑπάρχουν π.χ. στὰ Ρωμ 1,5 (Χριστός), Ρωμ 5,5 (Θεός) καὶ Φιλ 2,1 (Πνεῦμα).

20. Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα σὲ αὐτὴν τὴ συνάφεια ἡ παρατήρηση τοῦ ULRICH LUTZ, *Das Evangelium nach Matthäus*, (EKK I/4), Düsseldorf κ.ἄ. 2002, σελ. 442: «Die Alte Kirche hat diesen Vollmachtsanspruch des Auferstandenen in das Licht der Trinitätslehre gestellt».

«καί». Ἀσφαλῶς ἔχουμε μπροστά μας μία ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες βαπτισματικὲς ἐκφράσεις, ἀλλὰ συνάμα πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι ἡ ἐντολὴ περὶ βάπτισης, τὸ «βαπτίζοντες», στὴ συγκεκριμένη συνάφεια ὑποχωρεῖ μπροστά στο «μαθητεύσατε», ποὺ ἀποτελεῖ τὴν κεντρικὴ ἀποστολὴ τῶν μαθητῶν.

Εἶναι ἐρμηνευτικὰ γνωστό, ὅτι ἡ ἔκφραση «εἰς τὸ ὄνομα» σημαίνει οὐσιαστικὰ τὴν ἀφιέρωση, τὸ δόσιμο ἢ τὸν ἀγιασμό τοῦ ἀνθρώπου στὸν Ἐπονομαζόμενο. Στὶς Πράξεις δὲ τῶν Ἀποστόλων ἔχουμε ἀρκετὲς ἀναμφισβήτητες μαρτυρίες, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες οἱ πρῶτοι Ἰουδαιοχριστιανοὶ ἐβαπτίζοντο μόνο στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ²¹. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα λοιπὸν ἡ τριαδικὴ ἔκφραση τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου εἶναι στὴν ἱστορία τῆς χριστιανικῆς παράδοσης σαφῶς μεταγενέστερη ἀπὸ αὐτὲς τῶν Πράξεων, φαίνεται ὅμως νὰ ἦταν ἤδη καθιερωμένη στὴν κοινότητα τοῦ Ματθαίου. Ἡ τελικὴ αὐτὴ δὲ τριαδικὴ διατύπωση τοῦ πρώτου συνοπτικοῦ Εὐαγγελίου, ποὺ ἐγράφη κατὰ πᾶσα πιθανότητα μετὰ τὸ 70 μ.Χ., ἀνήκει χρονικὰ μᾶλλον στὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ α' μ.Χ. αἰῶνα καὶ ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα συγκεκριμένης ἐξέλιξης στὴν πρώτη Ἐκκλησία.

Στὶς χριστιανικὲς κοινότητες τῶν Ἐθνικῶν δὲν ἀρκοῦσε τὸ βάπτισμα μόνο στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ. Κατὰ συνέπεια ἐδῶ ἐξελίσσονται ἀρχικὰ οἱ διττὲς ὁμολογίες πίστεως, ἔτσι ὥστε ἡ ὁμολογία στὸν Χριστὸ συνδέεται ἀρρηκτὰ μὲ τὴν ὁμολογία στὸν ἕνα Θεὸ καὶ Πατέρα²², ὅπως ἔχουμε χαρακτηριστικὰ στὴν ὁμολογία τοῦ Α' Κορ 8,6²³. Κατ' ἀναλογία λοιπὸν συνδέθηκε καὶ στὴ βάπτισμα «τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ» μὲ «τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς». Ἐπειδὴ ὅμως σύμφωνα μὲ τὶς πλείονες μαρτυρίες τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τὴν πεποίθηση τῆς πρώτης Ἐκκλησίας μὲ τὸ βάπτισμα ἦταν ἀναπόσπαστα συνδεδεμένες ἡ ἐπενέργεια καὶ οἱ δωρεὲς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος²⁴, ἀπετέλεσε καὶ ἡ ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κύριο συστατικὸ πρωτοχριστιανικῶν βαπτισματικῶν συμβόλων. Ἀσφαλῶς ἀκριβῶς ἐδῶ σὲ τέτοιες σημαντικὲς μαρτυρίες φαίνεται σαφῶς ὅτι καὶ ἡ ἀναφορὰ στὸ Ἅγιο Πνεῦμα προϋποθέτει προσωποποίησή του²⁵ καὶ

21. Πρβλ. Πρ 2,38· 8,16· 10,48· 19,5.

22. Πρβλ. σχετικὰ ULRICH LUTZ, *Das Evangelium nach Matthäus*, (EKK I/4), Düsseldorf κ.ἄ. 2002, σελ. 452-453.

23. Α' Κορ 8,6: ἀλλ' ἡμῖν εἰς θεὸς ὁ πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν, καὶ εἰς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς δι' οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ.

24. Πρβλ. λόγον χάριν Πρ 2,38· 8,17· 10,44-47· 19,6.

25. Ἄς σημειώσουμε ἐδῶ τὴν διστακτικὴν γνώμη περὶ προσωποποίησης τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, στὴ μελέτη τοῦ FERDINAND HAHN, *Die implizit trinitarische Struktur des neutestamentli-*

συμπληρώνει μία διατύπωση, η οποία αναδεικνύει με πανηγυρικό τρόπο την τριαδική συνείδηση τῶν πρώτων Χριστιανῶν.

ε. Ὁλοκληρώνοντας τὶς ἄμεσες μαρτυρίες τῆς Καινῆς Διαθήκης μὲ σαφῆ τριαδικὸ χαρακτηριστῆρα θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε κι ἓνα ἰδιαίτερο χωρίο ἀπὸ τὴν Α΄ ἐπιστολὴ Ἰωάννου (5,7-8), γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα *Comma Johanneum*. Ἡ ἐν λόγω ἐπιστολή, πού χρονολογεῖται πρὸς τὸ τέλος τοῦ α΄ μ.Χ. αἰῶνα, μᾶς προσφέρει χρονικὰ τὴν ἀμέσως ἐπόμενη σημαντικὴ μαρτυρία, ἡ ὁποία οὐσιαστικὰ εἶναι μία μεταγενέστερη προσθήκη στὸ ἀρχικὸ κείμενο, ἔτσι ὅπως φαίνεται μὲ τὰ ἰδιαίτερος τονισμένα γράμματα:

5⁵ Τίς δέ ἐστὶν ὁ νικῶν τὸν κόσμον εἰ μὴ ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ; ⁶ οὗτός ἐστιν ὁ ἐλάθων δι' ὕδατος καὶ αἵματος, Ἰησοῦς Χριστός, οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι καὶ ἐν τῷ αἵματι· καὶ τὸ πνεῦμά ἐστὶν τὸ μαρτυροῦν, ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια. ⁷ ὅτι τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες [ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ πατήρ, ὁ λόγος καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἐν εἰσιν. ⁸ καὶ τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῆ,] τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἶμα, καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἐν εἰσιν.

Θὰ πρέπει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ τονισθεῖ ὅτι ἡ ἔκφραση περὶ τῶν τριῶν οὐρανόων μαρτύρων, Πατρός, Λόγου καὶ Ἁγίου Πνεύματος, πού προτάσσεται θεολογικὰ ἐξημενεύοντας καὶ ἐπεκτείνοντας τὴν πρωτότυπη διατύπωση περὶ πνεύματος, ὕδατος καὶ αἵματος, εἶναι δογματικὰ ἐμφανῶς πολὺ ἐξελιγμένη, ὥστε εἶναι ἀδύνατο νὰ θεωρηθεῖ γνήσιο τμήμα τῆς Καινῆς Διαθήκης²⁶. Ὁ ἐπιπρόσθετος αὐτὸς λόγος περὶ τῶν προσώπων τῆς Τριάδος δὲν ἐμφανίζεται σὲ κανένα ἀρχαῖο ἑλληνικὸ οὔτε σὲ κάποιο ἀρχαῖον ἀνατολικῶν γλωσσῶν οὔτε βεβαίως σὲ κανένα ἀρχαῖο λατινικὸ χειρόγραφο. Κανεὶς ἑλληνας Πατέρας καὶ ἐκκλησιαστικὸς συγγραφέας δὲν φαίνεται νὰ γνωρίζει αὐτὸ τὸ περίεργο κείμενο, ἐνῶ τὸ *Comma Johanneum* πρωτοεμφανίζεται σὲ λατινικὰ κείμενα τῆς Βορείου Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἰσπανίας κατὰ τὸ τέλος τοῦ δ΄ αἰῶνα μ.Χ. Σὲ χειρόγραφο τῆς *Vulgata*²⁷ ἐμφανίζεται ἀπὸ τὸ 800 μ.Χ. καὶ μετὰ, ἐνῶ ἐπίσημος στὸ κείμενο τῆς

chen Zeugnisse, ἐν: K. Nikolakopoulos, A. Vletsis, Vl. Ivanov (ἐκδ.), *Orthodoxe Theologie zwischen Ost und West*, Festschrift für Prof. Theodor Nikolaou, Frankfurt a.M. 2002, σελ. 79.

26. Πρβλ. καὶ τὴ σχετικὴ μελέτη τοῦ ΜΑΡΚΟΥ ΣΙΩΤΟΥ, *Αἱ δογματικὰ παραλλαγὰι τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης. Β΄: Τὸ Τριαδικὸν Δόγμα*. 1. «Comma Johanneum», Ἀθήνα 1967.

27. Ἐπίσημο κείμενο τῆς *Vulgata*: Quoniam tres sunt, qui testimonium dant in caelo: Pater, Verbum et Spiritus Sanctus; et hi tres unum sunt. Et tres sunt, qui testimonium dant in terra: Spiritus, et aqua, et sanguis; et hi tres unum sunt. (Πρβλ. παραδειγματικὰ τὴν ἐκδοσιν: FRIDERICUS BRANDSCHEID, ἐκδ., *Novum Testamentum Graece et Latine, textum graecum recensuit, latinum ex Vulgata*, Friburgi 1900, σελ. 643).

Καινης Διαθήκης τυπώθηκε για πρώτη φορά στην τρίτη έκδοση του Έρασμου του Ρόττερνταμ (1522). Ένεκα λατινικής επιρροής εισέρχεται αργότερα μόνο σε 4 ελληνικούς μεγαλογράμματους κώδικες τῶν ιβ΄, ιε΄ και ιστ΄ αἰῶνα μ.Χ.

Βάσει τοῦ μεταγενέστερου αὐτοῦ κειμένου δημιουργεῖται ἀναμφίβολα μία ἐρμηνεία περὶ τῶν τριῶν ἀρχικῶν μαρτύρων τοῦ πρωτοτύπου κειμένου, ὁρμώμενη ἀσφαλῶς ἀπὸ τὴν Τριαδολογία τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας πού ἤδη εἶχε ἀποκρυσταλλωθεῖ κατὰ τὸν δ΄ μ.Χ. αἰῶνα. Στὰ συμφραζόμενα τοῦ πρωτοτύπου κειμένου ὑπάρχουν δύο ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα πού ἀφοροῦν στὴ λειτουργία τῆς μαρτυρίας: α) Κύριο ρόλο, ὡς βασικὸς φορέας τῆς μαρτυρίας αὐτῆς, παίζει τὸ πνεῦμα, πού ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως στὴν περίοδο αὐτή, ἀφοῦ ὁ συγγραφέας τονίσει ἐξ ἀρχῆς «ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια» (στίχ. 6γ). β) Τὸ βασικὸ περιεχόμενο αὐτῆς τῆς μαρτυρίας εἶναι ἡ ἀλήθεια περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ ἱστορικὴ πραγματικότητα τοῦ ὁποῦ ἐμπερικλείει καὶ συνεπάγεται καὶ τὴν πραγματικότητα τοῦ Θεοῦ²⁸. Ἡ βασικὴ ἀλήθεια λοιπόν, ὅτι «οὗτός ἐστιν ὁ ἐλθὼν» (στίχ. 6α) ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες βιβλικὲς ὁμολογίες πίστεως, πού πιστοποιοῦνται καὶ ἀπὸ τὶς ἀκολουθοῦσες μαρτυρίες.

Εἶναι ἄκρως πιθανὸ ὅτι ἀρχικὰ τὸ Comma Johanneum ξεκίνησε ὡς ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία τῶν τριῶν ἀναφερομένων μαρτύρων, δηλ. τοῦ πνεύματος, τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ αἵματος, ἡ ὁποία ἐρμηνεία ἀρχικὰ ἐγράφη ὡς «γλῶσσα» στὸ περιθώριο κάποιων λατινικῶν χειρογράφων²⁹ καὶ κατὰ τὸν ε΄ αἰῶνα μ.Χ. εἰσῆλθε στὸ βιβλικὸ κείμενο μᾶλλον στὶς περιοχὲς τῆς Βορείου Ἀφρικῆς ἢ τῆς Ἰσπανίας. Εἶναι μάλιστα ὀφθαλμοφανὲς ὅτι ἡ σπουδαιότατη τριαδικὴ διατύπωσή του καὶ ἡ ἐμπεριεχομένη σὲ αὐτὸ καθαρὴ τριαδολογικὴ Θεολογία του ἦταν τὰ ἀποφασιστικὰ κριτήρια εἰσδοχῆς τοῦ χωρίου στὸ λατινικὸ κείμενο τῆς Καινης Διαθήκης. Ἀσφαλῶς στὸ πλαίσιο τῶν πύρινων τριαδολογικῶν διαμαχῶν τῆς Ἐκκλησίας μὲ τοὺς αἵρετικοὺς στοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες θὰ μπορούσε τὸ Comma Johanneum νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς ἓνα ἀκαταμάχητο ὄπλο βιβλικῆς Τριαδολογίας κατὰ τῶν αἱρέσεων. Ἡ ἀπουσία του ὅμως σὲ

28. Πρὸβλ. καὶ τὴν ὑπομνηματικὴ διαπίστωση τοῦ GERD SCHUNACK, *Die Briefe des Johannes* (Zürcher Kommentare NT 17), Ζυρίχη 1982, σελ. 93 κ.ε., ὁ ὁποῖος κάνει λόγο γιὰ ὁμολογία πίστεως: «... die kritische Schärfe des überlieferten Wortlauts liegt im Bekenntnis, daß Gottes Wirklichkeit nirgendwo anders als in der geschichtlichen Wirklichkeit Jesu zu fassen ist. Dieser Sinn des Glaubensbekenntnisses wäre verfälscht...».

29. Βλ. περαιτέρω ΣΑΒΒΑ ΑΓΟΥΡΙΔΟΥ, *Ἐπόμνημα εἰς τὰς Α΄, Β΄ καὶ Γ΄ ἐπιστολάς Ἰωάννου*, Ἀθήνα 1973, σελ. 42-43.

αὐτὴν τὴ συνάφεια καὶ ἡ μὴ χρησιμοποίησή του ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καταδεικνύουν ἀκριβῶς τὴ μὴ γνησιότητά του.

Συμπεράσματα

Ἡ Ἁγία Γραφή μαζί με τὴν Ἱερὰ Παράδοση, ἔχοντας ἀπὸ κοινοῦ συνεκτικὸ κρῖκο τὴ θεοπνευστία, «ἀποτελοῦν τὴν πηγὴ τῆς ἀλήθειας γιὰ τὴν χριστιανικὴ Ἐκκλησία ὡς ἀποκάλυψη τῆς τριαδικῆς Θεότητος στὴν ἱστορία»³⁰. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ ζήτημα περὶ τῶν «τριαδικῶν» ἐκφράσεων τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ γενικότερα περὶ τῆς τριαδολογικῆς δομῆς τῶν πρώιμων χριστιανικῶν κειμένων, ἔχει οὐσιαστικὰ θεμελιώδη ἀξία γιὰ σύνολη τὴ Θεολογία. Μέσα στὴν Καινὴ Διαθήκη καὶ στοὺς διαφορετικοὺς συγγραφεῖς τῆς παρατηροῦμε μίαν ἀρμονικὰ ἀναδεικνυόμενη τάση νὰ ἀρθρωθεῖ τριαδολογικὸς λόγος γιὰ τὸν Θεό, τὸν Χριστὸ καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Αὐτὸς ὁ λόγος ἀρθρώνεται εἴτε με' ἄμεσες «τριαδικές» διατυπώσεις - κάτι με' τὸ ὁποῖο ἀσχοληθήκαμε στὴν παρούσα μελέτη - εἴτε με' ἔμμεσους τριαδολογικοὺς στοχασμοὺς, πού, ἂν καὶ σὲ κάποια πρώιμη μορφή, ἐντούτοις διαπερνοῦν ὡς θεολογικὸς λόγος ὁλόκληρη τὴ σπονδυλικὴ δομὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Βασικὰ δόγματα τῆς ἀρχαίας ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας, καὶ ἰδιαίτερος τὸ τριαδολογικὸ, ἀποκρυσταλλώθηκαν μέσα στὴ συνείδηση τοῦ πληρώματος καὶ ἀποτυπώθηκαν στὸ σύμβολο τῆς πίστεως βάσει συγκεκριμένων πολιτιστικῶν καὶ θεολογικῶν προϋποθέσεων. Σὲ αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις συνέβαλε ἀσφαλῶς καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη τὰ μέγιστα. Τὸ βιβλικὸ κείμενο, ἐμποτισμένο ἀπὸ τὸν παλαιδιαθητικὸ καὶ ἰουδαϊκὸ τρόπο σκέψης, ἐκφράστηκε μέσῳ τοῦ πολὺπλευρου γλωσσικοῦ ἐργαλείου πού ἄκουγε στὸ ὄνομα Κοινὴ Ἑλληνιστικὴ γλῶσσα. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὑπηρετήσε τὴν ἀρχαία Ἐκκλησία, ἡ ὁποία, ὅταν παρουσιάστηκε ἡ ἀνάγκη, μεταλαμπάδευσε με' συνέπεια τὴν καινοδιαθητικὴ μαρτυρία στὶς δικές τῆς ἐκφραστικὲς παραμέτρους. Συνεπῶς δὲν ἀπέχει καθόλου ἀπὸ τὴν πραγματικότητα νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι καὶ στὴν μετέπειτα συστηματικὰ διατυπωμένη τριαδολογικὴ διδασκαλία ἡ Καινὴ Διαθήκη προσέφερε ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀσφαλῆ βάση καὶ τὸ ἀπαραίτητο βιβλικὸ θεμέλιο.

30. ΧΡΗΣΤΟΥ Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Ὁ Μέγας Φώτιος ὡς ἐρμηνευτὴς τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐν: Τοῦ αὐτοῦ, *Καινὴ Διαθήκη καὶ ἐρμηνευτὲς Πατέρες*, (Βιβλικὲς Μελέτες 1), Θεσσαλονίκη 2010, σελ. 87.